

CƏNUBİ XƏZƏR MEQAHOVZƏSİNİN MÜASİR ARXİTEKTURASI- ONUN TƏKAMÜLÜNDƏ QANUNAUYGUN BAŞ VERƏN GEODİNAMİKİ HADİSƏLƏRİN NƏTİCƏSİDİR

P.Z.Məmmədov

Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universiteti

Cənubi Xəzər Meqaçökəkliyi dünyanın ən böyük dərinliklərə çökmüş depresiyasıdır. O, qurudakı iki sentriklinallı-Kür və Qərbi Türkmənistan çökəklikləri ilə vahid Cənubi Xəzər Meqaahövzəsini yaradır. CXÇ-nin nazik okean tipli qabığı (6-8 km) və çox qalın (25-30km) çöküntü qatı Alp Himalay mütəhərrik qurşaqlıq (AHMQ) qurşağının qanunauyğun inkişafı nəticəsində yaranmışlar. Əvvəllər, bir əsr müddətində AHMQ-nin mərkəzi seqmentinin tədqiqində geosinklinal hipotez əsas elmi paradigma idi. Burada tektonik vəziyyətinə və inkişaf istiqamətinə, çöküntülərin yığılma şəraitinə görə, karbohidrogenlərin yaranma və yığılma şəraitlərinə görə platforma, geosinklinal-qırışıq, orogen , dağətəyi və s. tipli çöküntü hövzələri ayrılırdı.

Geosinklinal hipotez CXMH-nin litosferində endogen prosesləri, şaquli və üfiqi tektonik hərəkətləri yaradan, okean tipli hövzələri açan və yüksək dağ silsilələrini qaldıran, adalar qövsündəki vulkanizmi (Saatlı-Göyçay –Mingəçevir) yaradan qüvvələrin təbiətini aydınlaşdırma bilən vahid geodinamiki modelle izah edə bilmirdi.

CXMH-də strukturların yaranması və təkamülünün ardıcıl tektonik və geodinamiki analizini aparmaq imkanını litosfer plitələrin qlobal tektonikası konsepsiyası verdi. LPT konsepsiyasına görə yeni geofiziki və geoloji məlumatlar əsasında sübut olunmuşdur ki, meqaahövzənin tarixi Mezotetis okeanının aktiv ətrafında açılmış kənar dənizin genişlənməsi və bağlanması tarixidir. Bu dəniz təkamül prosesində dağılmış, nisbətən qapanmış və kolleziya struktura çevrilmişdir. Dərin sulu Cənubi Xəzər çökəkliyi kənar dənizin reliktidir. İfrat dərin seysmometriya materialları CXH-nin bərkimiş, konsolidə olunmuş qabığı və çöküntü qatı haqqında birbaşa və obyektiv informasiya verirlər.

Seysmik kəsilişlərdə hövzənin açılma və genişlənmə mərhələsi üçün səciyyəvi olan gömülmüş qədim morfostrukturlar və tektonik elementlər (və yaxud onların fraqmentləri) öz əksini tapırlar. Bunlara blokların dartılması və enməsinə, kontinental yamac və şelfləri, gömülmüş vulkanik adaları qövsünü aid etmək olar.

Seysmik materiallarda həmçinin regionun litosferinin sıxılması mərhələsi üçün xarakterik olan struktur və geoloji kütlələr də öz əksini tapırlar. Bunlardan hövzənin okeanik qabığının şimal istiqamətində əyilməsini və subduksiyasını, onun üzərində örtülmələrlə mürəkkəbləşmiş akkresiya prizmasını və sıxılma strukturlarını (qırışıqları, qırılmaları, üstəgəlmələri) göstərmək olar.

Seysmik materialların analizinə görə hövzənin şimal bortunda okeanik qatın subduksiyası, mezozo-paleogen çöküntülərinin akkresiyası, pliosen çöküntülərinin Abşeron-Çelekən tektonik zonası boyu xətti qırışıqlığa uğraması hövzənin təkamülünün konvergent mərhələsində Uilson geotektonik tsikli çərçivəsində qanunauyğun və ardıcıl baş verən geodinamiki proseslərin nəticəsidir.

Platformaönü zonada müasir tektonik aktivlik (dərın fokuslu zəlzələlər, palçıq vulkanizmi, neft ləkələri) və s. göstərir ki, burada litosferin sıxılma prosesləri, subduksiya, plastik kütlələrin basılması və qırışıqəmələgəlmə prosesləri davam edir.

Bu iş Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Elmin İnkişafı Fondunun maliyyə dəstəyi ilə ərsəyə gəlmişdir – **Qrant №EIF-KETL-2-2015-1(25)-56/33/2.**

СОВРЕМЕННАЯ АРХИТЕКТУРА ЮКМБ –РЕЗУЛЬТАТ ЗАКОНОМЕРНЫХ И НЕИЗБЕЖНЫХ ГЕОДИНАМИЧЕСКИХ СОБЫТИЙ В ЕГО ЭВОЛЮЦИИ.

П.З.Мамедов

Азербайджанский Государственный Университет Нефти и Промышленности

Южно-Каспийское впадина (ЮКВ) является наиболее глубокопогруженной тектонической депрессией Мира. Она вместе с ее центриклинальными прогибами на суше (Куринского и Западно-Туркменского) составляет Южно Каспийский мегабассейн (ЮКМБ). Тонкая океанического типа консолидированная кора (6-8 км) и мощный осадочный чехол (25-30 км) возникли как закономерное следствие развития земной коры в центральном сегменте Альпийско-Гималайского подвижного пояса (АГПП). Раньше, на протяжении целого столетия, геосинклинальная гипотеза была основной концепцией в исследованиях центрального сегмента АГПП. Здесь по тектоническому положению и направленности развития, условиям накопления осадочных толщ, а также по условиям нефтегазообразования и нефтегазоскопления выделяли осадочные бассейны (ОБ): платформенные, геосинклинальные, геосинклинально-складчатые, краевые, орогенные и т.д. Геосинклинальная концепция не смогла удачно объединить в единую динамическую модель вертикальные и горизонтальные тектонические движение и эндогенные процессы в литосфере ЮКМБ, а также объяснить природу сил которые способны раскрывать океанического типа бассейны, формировать высочайшие горные сооружения обрамляющих мегавпадину, вулканизм островных дуг (в полосе Саатлы-Гейчай-Мингечевир) и т.д. Ключ к последовательному тектоническому и геодинамическому анализу формирования и эволюции структур в ЮКМБ дала концепция глобальной тектонике литосферных плит (ТЛП).

С позиции ТЛП на основе новых геофизических и геологических данных доказана, что история мегабассейна есть ни что иная как история раскрытия (путем рифтогенеза) и закрытия окраинно-морского бассейна на активной окраине океана Мезотетис, который в ходе эволюции разрушался, захлапывался

и превратился в коллезионную структуру. Глубоководная Южно-Каспийская впадина отнесена к реликтовой окраинно-морской структуре. Сейсмические разрезы сверхглубинного метода СГ-ОГТ дают прямую и объективную информацию о консолидированной коре и осадочном чехле ЮКМБ.

На сейсмических разрезах СГ-ОГТ находят отображение погребенные древние морфоструктуры и тектонические элементы (или их фрагменты), характерные для стадии расширения окраинно-морского бассейна. К таковым относятся структуры растяжения и оседания блоков, континентальные склоны и шельфы в северной бортовой зоне ЮКВ, погребенные структуры вулканической островной дуги на южном борту Куринского прогиба .

Выделяются также структуры и геологические тела, характерные для стадий сжатия и сокращения литосферы региона. К таковым относятся изгиб и субдукция океанической коры, осложненная системой надвигов аккреционная призма над ней. структуры сжатия складчатые зоны, надвиги, взбросы.

По данным анализа материалов СГ-ОГТ субдукция океанической коры ЮКВ, аккреция мезозой-палеогеновых толщ и линейная складчатость плиоценовых толщ в Абшероно-Челекенской тектонической зоны являются результатом закономерных геодинамических событий в рамках геотектонического цикла Уилсона на конвергентной стадии развития региона.

Современная тектоническая активность (частые глубокофокусные землетрясения на границе с платформой и мелкофокусные - в пределах бассейна, грязевой вулканизм, нефтяные пятна, газовые выбросы и т.д.) свидетельствует о продолжении геодинамических процессов сжатия литосферы, нагнетания пластических масс и складкообразования.

Данная работа выполнена при финансовой поддержке Фонда Развития Науки при Президенте Азербайджанской Республики – **Grant №EIF-KETL-2-2015-1(25)-56/33/2.**